

Soft Law in the Climate Change Legal Regime from the Perspective of Legal Positivism

Mansour Aiom¹, Hojjat Salimi Turkamani^{*2}, Mohammad Musazadeh³

1. Ph.D. Student in International Law, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran.

Email: mansour.airom@yahoo.com

2. Associate Professor, Department of International Law, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: salimi@azaruniv.ac.ir

3. Assistant Professor, Department of International Law, Maragheh University, Maragheh, Iran.

Email: musazadeh@maragheh.ac.ir

A B S T R A C T

In the formulation and development of the international climate change legal regime, a retreat from binding compliance mechanisms and a shift towards the use of softer legal framework and bottom-up designs can be seen. Regardless of the effectiveness of international climate agreements in managing climate change, in terms of the use of hard or soft law and the type of compliance mechanisms design, this article seeks to find and examine the reasons for the soft law prevalence in the process of international climate law development from the perspective of the school of legal positivism.

According to the positivist approach, although the mixing of wills, arising from objective and scientific facts, has provided the necessary force to shape the international climate change regime, the duality in the system of obligations and interests

S.D.I.L.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.324897.1923

Received:
16 January 2022

Accepted:
15 March 2022

Published:
10 June 2023

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

multiplicity of internal influential groups in the process of accepting treaties has caused the collapse of the States collective will before Paris Agreement. Therefore, in the Paris Agreement, with the preference of voluntarism over climatic requirements and attention to the national sovereignty of countries with the waiver of strict obligations, the ground for concluding an agreement and making a change in the legal regime of climate change was achieved.

Keywords: Climate Agreements, Kyoto Protocol, Paris Agreement, Legal Positivism, Soft Law.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled " Compliance Mechanisms In The International Climate Change Law With Emphasis On The Paris Agreement", Islamic Azad University, Maragheh Branch, Faculty of Humanities.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Mansour Aiom: Project administration, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Software, Validation, Formal analysis.

Hojjat Salimi Turkamani: Conceptualization, Data Curation, Validation, Supervision.

Mohammad Musazadeh: Supervision, Resources, Methodology.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Aiom, Mansour, Hojjat Salimi Turkamani & Mohammad Musazadeh. "Soft Law in the Climate Change Legal Regime from the Perspective of Legal Positivism" *Journal of Legal Research* 22, no. 53 (June 10, 2023): 331-358.

E x t e n d e d A b s t r a c t

The globalization of climate change issues has necessitated a concerted effort by the international community to manage this crisis. Efforts to draw up international agreements to mitigate destructive climate trends stem from the realization of this necessity. One of the most important pillars of climate agreements, which has a direct impact on its effectiveness and efficiency, is the compliance mechanisms embedded in them. In fact, the compliance system consists of a set of rules, structures and practical procedures that are compiled to ensure the compliance of members to their obligations.

In order to face the issue of climate change, the international community has pursued three approaches: 1- Stabilizing the amount of greenhouse gas emissions; 2- Trying to mitigate the amount of greenhouse gas production; and 3- adapting to the consequences of climate change.

The reasons for the formation of the climate change international law regime can be divided into four arguments: 1- increasing confidence in accepting commitments; 2- Increasing confidence in the implementation of obligations; 3- facilitating the process of implementing commitments; and 4- reducing the cost of interactions. In fact, the manifestation of legal regimes in the international system is a reflection of the highest level of acceptance of obligations by governments in a particular field.

From the point of view of those who believe in soft law, norms in the world of law have two pillars: obligation and compliance. Norms of soft law have only the second pillar, namely compliance. But from the point of view of positivism, the law is either hard (has the power of obligation) or it is not a law at all. Therefore, due to the existence of vague lines between what is called soft law and normative-ethical recommendations, this concept is opposed to the main idea of positivism, i.e. the originality of the law (the absence of legal rules from unnecessary additions). In modern positivist views, there is still an obligation-oriented understanding of international agreements. Based on this, an international contract will be considered legal only when its drafters agree on its legally binding nature and this agreement is inferred from the form, content and context of its conclusion.

In contrast to the above objections, those who believe in soft law argue that not only law can be soft, but legislation, implementation and even legal arguments can also be soft in nature. The general idea of the theory is based on the assumption that the two-dimensional nature of the law (the power of obligation and compliance) is not suitable for adapting to the increasing complexities of contemporary international relations, and complementary normative tools are needed to regulate the multi-dimensional problems of the modern world.

In the formulation and development of the international climate change legal

regime, a retreat from binding compliance mechanisms and a shift towards the use of softer legal framework and bottom-up designs can be seen. Regardless of the effectiveness of international climate agreements in managing climate change, in terms of the use of hard or soft law and the type of compliance mechanisms design, this article seeks to find and examine the reasons for the soft law prevalence in the process of international climate law development from the perspective of the school of legal positivism.

Based on the findings of this study, the mechanisms of compliance to international climate agreements are gradually moving away from authoritarian designs (Top-Down approach) and based on punitive responses to non-compliance (which is based on hard law), towards collective responsibility by the contractors under cooperation and incentive measures (soft law) as well as capacity building in the Contracting Parties.

In other words, according to the positivist approach, although the mixing of wills, arising from objective and scientific facts, has provided the necessary force to shape the international climate change regime, the duality in the system of obligations and interests multiplicity of internal influential groups in the process of accepting treaties has caused the collapse of the States collective will before Paris Agreement. Therefore, in the Paris Agreement, with the preference of voluntarism over climatic requirements and attention to the national sovereignty of countries with the waiver of strict obligations, the ground for concluding an agreement and making a change in the legal regime of climate change was achieved and the Paris Climate Agreement is a clear manifestation of this shift in legal formulation.

جایگاه حقوق نرم در رژیم حقوقی تغییرات آب‌وهوایی از منظر پوزیتیویسم حقوقی

منصور آیرم^۱، حجت سلیمی ترکمانی^{۲*}، محمد موسی‌زاده^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران.

Email: mansour.airom@yahoo.com

۲. دانشیار، گروه حقوق، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: salimi@azaruniv.ac.ir

۳. استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه مراغه، مراغه، ایران.

Email: musazadeh@maragheh.ac.ir

چکیده:

در تدوین و توسعه رژیم حقوقی بین‌الملل تغییرات آب‌وهوایی، عقب‌نشینی از سازکارهای پایبندی الزام‌آور و چرخش به سوی استفاده از تدوین حقوقی نرم‌تر و طراحی‌های پایین به بالا را می‌توان مشاهده نمود. فارغ از میزان اثربخشی موافقت‌نامه‌های بین‌المللی آب‌وهوایی در مدیریت تغییرات اقلیمی، از حیث استفاده از حقوق سخت یا نرم و نیز نوع طراحی سازکارهای پایبندی، این مقاله در پی بافتن و بررسی دلایل تفوق حقوق نرم در فرایند توسعه حقوق بین‌الملل آب‌وهوا از منظر مکتب پوزیتیویسم حقوقی است. بر اساس رویکرد پوزیتیویستی، هرچند اختلاط اراده‌ها که منبث از واقعیت‌های عینی و علمی است، نیروی لازم را برای شکل‌دهی به رژیم بین‌المللی تغییرات آب‌وهوایی فراهم آورده است؛ اما دوگانگی نظام تعهدات و تکرر منافع گروه‌های ذی‌نفع داخلی در فرایند پذیرش معاهدات، موجبات فروپاشی اراده جمعی دولت‌ها تا پیش از موافقت‌نامه پاریس را فراهم آورد. لذا در موافقت‌نامه پاریس با رجحان اراده‌گرایی بر اقتضانات

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند یا دسترسی آزاد هستند، مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution-Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوقی

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:
10.48300/JLR.2022.324897.1923

تاریخ دریافت:
۲۶ دی ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:
۲۴ اسفند ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:
۲۰ خرداد ۱۴۰۲

اقلیمی و توجه به حاکمیت ملی کشورها با اعراض از تعهدات سخت، زمینه توافق و دگرگونی در رژیم حقوقی تغییرات آب‌وهوایی محقق گشت.

کلیدواژه‌ها:

موافقت‌نامه‌های آب‌وهوایی، پروتکل کیوتو، موافقت‌نامه پاریس، پوزیتیویسم حقوقی، حقوق نرم.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان « سازکارهای پایبندی در حقوق بین‌الملل تغییرات آب‌وهوایی با تأکید بر موافقت‌نامه پاریس »، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مراغه، دانشکده علوم انسانی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

منصور آیرم: مدیریت پروژه، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل. حجت سلیمی ترکمانی: نظارت، اعتبارسنجی، نظارت بر داده‌ها، مفهوم‌سازی. محمد موسی‌زاده: نظارت، منابع، روش‌شناسی.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

آیرم، منصور، حجت سلیمی ترکمانی و محمد موسی‌زاده « جایگاه حقوق نرم در رژیم حقوقی تغییرات آب‌وهوایی از منظر پوزیتیویسم حقوقی ». *مجله پژوهش‌های حقوقی*، ۲۲، ش. ۵۳ (۲۰ خرداد ۱۴۰۲): ۳۳۱-۳۵۸.

مقدمه

پیوستگی جغرافیایی حوزه مدیریت تغییرات آب‌وهوایی (هوا کره) و نیز به هم پیوسته بودن مسائل آن در سطح جهانی عملاً رسیدگی به این موضوع را در سطحی فراتر از صلاحیت ملی کشورها قرار داده است.^۱ این امر باعث گردیده تا آب‌وهوا به مثابه یکی از مهم‌ترین کالاهای بین‌المللی عمومی^۲ به موضوع یکی از گسترده‌ترین تلاش‌ها در زمینه همکاری‌های بین‌المللی مبدل گردد. مسأله گرمایش جهانی ناشی از انتشارات انسانی تا بدان‌جا به عنوان تهدید احتمالی علیه صلح و امنیت بین‌المللی تلقی شده که حتی دخالت شورای امنیت سازمان ملل متحد در این خصوص نیز مورد توجه برخی از پژوهشگران بوده است.^۳ منبعث از فهم علمی عمیق‌تر از پدیده گرمایش جهانی، یکی از مهم‌ترین تلاش‌های جامعه جهانی حرکت در جهت تثبیت و کاهش گازهای گلخانه‌ای و نیز سازگاری با تغییرات آب‌وهوایی از طریق شکل دادن به مجموعه‌ای از موافقت‌نامه‌های بین‌المللی در این خصوص بوده است. جامعه بین‌المللی به منظور روبرویی با مسأله تغییرات اقلیمی، سه رویکرد را تعقیب نموده است، ۱- تثبیت میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای؛ ۲- تلاش برای کاهش میزان تولید گازهای گلخانه‌ای؛ و ۳- انطباق با پیامدهای ناشی از تغییرات اقلیمی.^۴

دلایل شکل‌گیری رژیم حقوق بین‌الملل تغییرات آب‌وهوایی را می‌توان در چهار استدلال ۱- افزایش اطمینان به پذیرش تعهدات؛ ۲- افزایش اطمینان به پیاده‌سازی تعهدات؛ ۳- تسهیل روند اجرایی کردن تعهدات؛ و ۴- کاستن هزینه معاملات خلاصه نمود.^۵ در واقع، تبلور رژیم‌های حقوقی در نظام بین‌الملل، انعکاسی از بالاترین سطح پذیرش تعهدات توسط دولت‌ها در حوزه‌ای به خصوص است. آنچه اما در خصوص تدوین و توسعه رژیم حقوقی بین‌الملل تغییرات آب‌وهوایی شاهد آن هستیم عقب‌نشینی از سازکارهای پایبندی الزام‌آور و چرخش به سوی استفاده از تدوین حقوقی نرم‌تر و

1. Patricia Birnie & Alan Boyle, *A International Law and the Environment*, (New York: Oxford University Press, 2002), 516.

2. "International public goods"
See: Scott Barrett, *Why Cooperate: The Incentive to Supply Global Public Goods*, (New York: Oxford University Press), 2007.

۳. حمید علیخانی، «صلح و امنیت بین‌الملل و تغییرات اقلیمی»، فصلنامه الکترونیکی پژوهش‌های حقوقی قانون‌یار، ۳(۱۱) (۱۳۹۹)، ۵۶.

۴. تورج خدیوی سهرابی، داریوش اشرافی و محسن عبدالهی، «بررسی میزان تأثیرگذاری الزامات حقوقی بین‌المللی مرتبط با کنوانسیون مبارزه با تغییرات اقلیمی در عملکرد کشورها»، فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا ۱۰(۴)(۱۳۹۹): ۳۸۶.

5. William Hare et al., "The architecture of the global climate regime: a top-down perspective." *Climate policy* 10, no. 6 (2010): 600-614.

طراحی‌های پایین به بالا^۶ در آن است. در واقع در طول چند دهه اخیر، استفاده از تدوین حقوقی مبتنی بر قوه الزام (حقوق سخت) و یا تشویق کشورها به پیوستن به تعهدات جدید در قالب حقوق نرم، چالش زمانی را در میان توسعه‌دهندگان رژیم حقوقی بین‌المللی تغییرات آب‌وهوایی موجب شده است. با وجود تسلط گفتمان پوزیتیویستی بر انشای قواعد حقوقی، اجماع کشورها در بسط قواعد نرم در حیطه تغییرات آب‌وهوایی نیاز به واکاوی و تحلیل چرایی آن دارد.

از منظر معتقدان به حقوق نرم، هنجارها در عالم حقوق دارای دو رکن هستند: الزام‌آوری و پابندی.^۷ هنجارهای حقوق نرم فقط دارای رکن دوم، یعنی پابندی هستند. لیکن از منظر پوزیتیویسم، قانون یا سخت (دارای قدرت الزام) است و یا اصلاً قانون نیست.^۸ لذا به دلیل وجود خطوط مبهم میان آنچه حقوق نرم خوانده می‌شود با توصیه‌های هنجاری - اخلاقی این مفهوم در مقابل ایده اصلی پوزیتیویسم یعنی اصالت قانون (عاری بودن قواعد حقوقی از اضافات غیرضرور) قرار می‌گیرد. در دیدگاه‌های نوین پوزیتیویستی نیز همچنان فهم الزام‌محور از موافقت‌نامه‌های بین‌المللی وجود دارد. بر این اساس، یک قرارداد بین‌المللی تنها زمانی حقوقی قلمداد خواهد شد که تدوین‌کنندگان آن در خصوص ماهیت الزام‌آور قانونی آن توافق داشته باشند و این توافق از شکل، محتوا و زمینه انعقاد آن استنباط شود. از این رو اصطلاح «حقوق نرم» در نهایت یک اشتباه لفظی و مفهومی در نظر گرفته می‌شود.^۹ در مقابل احتجاجات فوق، معتقدان به حقوق نرم این‌گونه استدلال می‌کنند که نه تنها قانون می‌تواند نرم باشد که قانونگذاری، اجرا و حتی استدلال‌های حقوقی نیز می‌توانند ماهیت نرم داشته باشند. ایده کلی نظریه بر این فرض استوار است که ماهیت دوجانبه‌ی قانون (قدرت الزام و پابندی) برای سازگاری با پیچیدگی‌های فزاینده روابط بین‌الملل معاصر مناسب نیست و ابزارهای هنجاری مکملی برای تنظیم مشکلات چندبعدی دنیای مدرن مورد نیاز است.^{۱۰}

عدم الزام قانونی (تکیه بر قواعد حقوق نرم) در موضوعی که همگان اذعان به فوریت در واکنش

6. Bottom-up

رویکرد از پایین به بالا روشی برای تصمیم‌گیری است که از پایین سلسله مراتب شروع می‌شود، نه از بالا.

۷. فرید بیرانوند، حسین شریفی طرازکوهی و صادق سلیمی، «تکوین و اعمال حقوق نرم بین‌المللی در پرتو رویه دیوان

بین‌المللی دادگستری با تأکید بر حقوق بشردوستانه»، مجله علمی پژوهشی حقوق پزشکی ۱۴(۱۳۹۹): ۷۳-۸۷.

8. Anthony Aust, "The theory and practice of informal international instruments" *International & Comparative Law Quarterly* 35(4)(1986): 787.

9. Matthias Goldmann, "We need to cut off the head of the king: Past, present, and future approaches to international soft law." *Leiden Journal of International Law* 25(2)(2012): 344.

10. Anthony D'amato, "Softness in international law: A self-serving quest for new legal materials: A reply to Jean d'Aspremont." *European Journal of International Law* 20(3)(2009): 897-910.

بدان دارند و سؤال در خصوص فایده‌مند بودن توافقات جهانی غیر الزام‌آور ضرورت طرح این پرسش را دوچندان نموده است. در خصوص شیوه انشای حقوقی آخرین موافقت‌نامه بزرگ بین‌المللی آب‌وهوایی در پاریس نیز این موضوع مطرح گردید و پس از انعقاد آن نیز با نگاه‌های متضاد حقوق‌دانان تفسیر گردید. در حالی که برخی چرخش از نگاه الزام‌آور به تسهیل‌گر و وجود معماری پایین به بالا در طراحی موافقت‌نامه پاریس را زمینه‌ساز اجماع جهانی سال ۲۰۱۵ قلمداد نمودند اما در مقابل، برخی معتقد هستند که استفاده از قواعد مبتنی بر حقوق نرم در مفاد کلیدی موافقت‌نامه پاریس در مورد کاهش انتشار آلاینده‌ها، نگرانی‌های جدی را در خصوص اثربخشی آن ایجاد می‌کند و از این نظر، ضعف بالقوه این موافقت‌نامه به حساب خواهد آمد.

فارغ از میزان اثربخشی موافقت‌نامه‌های بین‌المللی آب‌وهوایی در مدیریت تغییرات اقلیمی، از حیث استفاده از حقوق سخت یا نرم و نیز نوع طراحی سازکارهای پایبندی^{۱۱}، این مقاله، در قالب دو گفتار، در پی یافتن و بررسی دلایل تفوق حقوق نرم در فرایند توسعه حقوق بین‌الملل آب‌وهوایی از منظر مکتب پوزیتیویسم حقوقی است.

۱ - پوزیتیویسم و نسبت حقوق نرم با اراده‌گرایی

۱-۱ - پوزیتیویسم و حقوق بین‌الملل

فلسفه پوزیتیویستی، موضوع دانش علمی را محدود به موضوعاتی می‌کند که می‌توان آنها را با مشاهده تأیید نمود و از این رو، همه موضوعات پیشینی و متافیزیکی^{۱۲} را از قلمرو خود خارج می‌کند.^{۱۳} از این منظر وجود قانون یک‌چیز است و خوبی و بدی آن چیزی دیگر.^{۱۴} از سوی دیگر، توجه پوزیتیویسم حقوقی محدود به حوزه قواعد حقوقی وضع شده توسط دولت است و به این ترتیب تمام قوانینی که نمی‌توان وجود آنها را در اساسنامه‌های دولتی و تصمیمات دادگاهی معتبر جست‌وجو نمود را فاقد موضوعیت حقوقی قلمداد می‌کند. از این رو بینشی دولت‌محور و البته خنثی در قضاوت به حقوق دارد.^{۱۵} پوزیتیویسم

۱۱. بالا به پایین، پایین به بالا، تلفیقی

۱۲. وابسته به علم ماوراء طبیعی

13. Guido de Ruggiero, "Positivism", *Encyclopaedia of the Social Sciences*, (1930): 260.

۱۴. رضا احسانی و هادی طحان، «بازپژوهی مفهوم قانون در حقوق مدرن با تأکید بر مکتب پوزیتیویسم حقوقی»، حکمت اسلامی ۱۶، (۱۳۹۷): ۱۰۴-۷۹.

15. Hans J Morgenthau, "Positivism, functionalism & international law." *American Journal of International Law* 34(2)(1940): 260-284.

حقوقی، قانون را همان طور که هست می‌پذیرد، بدون آنکه درباره ارزش اخلاقی آن قضاوتی داشته باشد و یا تناسب عملی و کاربردی آن را زیر سؤال ببرد. ارزش پوزیتیویسم حقوقی از تعهد آن به وضوح^{۱۶} و قطعیت حقوقی^{۱۷} ناشی می‌شود که هر دو امری بسیار مطلوب تلقی می‌شوند.^{۱۸}

در حقوق بین‌الملل امروزی، رویکرد پوزیتیویستی را می‌توان در منشور سازمان ملل متحد، اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری، دیوان بین‌المللی کیفری، نظام بین‌المللی حقوق بشر، کنوانسیون حقوق معاهدات، شیوه‌های دآوری، قضایی و شبه قضایی و حل و فصل اختلافات بین‌المللی و غیره مشاهده نمود.^{۱۹} هاینریش تریپل^{۲۰}، یکی از حقوق‌دانان مطرح پوزیتیویست آلمان، به وضوح اشاره می‌کند که حقوق بین‌الملل منبث از اختلاط اراده‌های ملی در سطح بین‌الملل است. او با بسط دکترین «اراده عمومی»^{۲۱} یا «اراده مشترک»^{۲۲} و مفهوم توافقات بین دولت‌ها تلاش نمود تا الزام‌آور بودن حقوق بین‌الملل را بر این اساس تشریح نماید.^{۲۳} بر این مبنا صرف نگرانی‌های یک دولت در حوزه خاص، همچون معضلات آب‌وهوایی و حتی اراده فردی هر دولت، به شکل منزوی، نمی‌تواند موجب ایجاد حقوق بین‌الملل گردد؛ بنابراین تنها زمانی که اراده‌های ملی فردی با هم جمع می‌شوند، معاهدات حقوقی بین‌المللی وجود خواهند داشت و اراده عمومی دولت‌ها در نهایت محتوا و اعتبار حقوق بین‌الملل را تعیین خواهد نمود.^{۲۴} در خصوص تکوین رژیم حقوقی تغییرات آب‌وهوایی نیز این روایت نظری صادق است.

با این حال و با وجود دولت‌محوری، مرجعیت دولت‌ها در تدوین حقوقی به معنای انکار انقطاع رابطه میان حقوق و واقعیت‌های اجتماع بشری در مکتب پوزیتیویسم نیست. همان‌گونه که ژول بسدوانت^{۲۵}

16. Clarity

17. Legal certainty

18. Herbert Lionel Adolphus Hart, "Positivism and the Separation of Law and Morals." *Harv. L. Rev.* 71 (1957): 593.

۱۹. شهرام زرنشان و حسین میرجعفری، «جایگاه پوزیتیویسم حقوقی در ارکان ملل متحد»، مطالعات حقوق عمومی ۴۸(۴) (۱۳۹۷): ۷۲۰.

20. Heinrich Triepel

21. General will

22. Common will

23. Jianming Shen, "The Basis of International Law: Why Nations Observe." *Dick. J. Int'l L.* 17 (1998): 312.

24. *Ibid.*, 313.

25. Jules Basdevant

پوزیتیویست، نیازهای زندگی بین‌المللی^{۲۶} و آنزیلوتی^{۲۷}، از پیشگامان نئوپوزیتیویسم حقوقی، داده‌های اجتماعی جامعه بین‌المللی^{۲۸} را بستر اراده دولت‌ها برای شکل‌گیری حقوق معرفی نموده‌اند. در خصوص زمینه‌های شکل‌گیری حقوق بین‌الملل و به تبع آن حقوق تغییرات آب‌وهوایی نیز توجه به واقعیت‌های عینی و البته علمی (قابل اثبات) غیرقابل انکار است. در واقع دولت‌های مدرن، به عنوان تدوین‌کنندگان اصلی حقوق بین‌الملل، با گذر از نظام‌های اخلاقی و غیرتعینی (حوزه بایدها) تنها بر اساس واقعیت‌های عینی قابل اثبات (حوزه هست‌ها) مبادرت به درک ضرورت‌های توجه به یک حوزه، همچون آب‌وهوا نموده‌اند. از این رو سیر تطور حقوق بین‌الملل آب‌وهوا را نمی‌توان در ورای این تحولات عینی جست‌وجو نمود.

۱-۲- اراده‌گرایی و حقوق نرم

نگاه غیر منعطف و تا حدودی جزم‌اندیشانه پوزیتیویسم به مفهوم تکوین قانون (در پرتوی اراده‌گرایی) از قضا اسباب استدلال در خصوص چرایی پیدایش حقوق نرم در سطح بین‌المللی را نیز فراهم ساخته است. هر تعهد سخت بین‌المللی که طیفی از گروه‌های ذی‌نفوذ اجتماعی و خصوصاً اقتصادی را متأثر سازد به طور قطع در فرایند پذیرش، در داخل، دچار مشکل خواهد شد. پژوهش‌های متعددی ثابت می‌کند که گروه‌ها و بخش‌های ذی‌نفوذ داخلی، متأثر از مزایا و هزینه‌های احتمالی پذیرش تعهدات الزام‌آور بین‌المللی، بر فرایند تصویب و یا حتی رد آن تأثیرگذارند.^{۲۹} در پژوهشی کمی که در خصوص نقش نیروهای داخلی در پذیرش و تصویب پروتکل کیوتو در ۱۷۰ کشور جهان انجام شد، یافته‌ها نشان می‌دهند که چگونه گروه‌های داخلی (همچون گروه‌های محیط زیستی و اقتصادی) و نیز بازیگران دارای حق وتو^{۳۰} (همچون رؤسای جمهور، نخست‌وزیران، گروه‌های پارلمانی، احزاب ائتلافی) در فرایند

26. Needs of international life; N. N. Singh, "The Absence of a Sovereign Legislature and Its Consequences for International Law." *Malaya L. Rev.* 12 (1970): 286.

27. Dionisio Anzilotti

28. Social data relating to the international community; Giorgio Gaja, "Positivism and dualism in Dionisio Anzilotti." *Eur. J. Int'l L.* 3 (1992):126.

29. see: Arye L. Hillman & Heinrich W. Ursprung, "The influence of environmental concerns on the political determination of trade policy." *The greening of world trade issues* (1992): 195-220; Paola Conconi, "Green lobbies and transboundary pollution in large open economies." *Journal of International Economics* 59(2)(2003): 399-422; Toke Skovsgaard Aidt, "The rise of environmentalism, pollution taxes and intra-industry trade." *Economics of Governance* 6(1)(2005): 1-12.

30. Veto Players

تصویب پروتکل کیوتو تأثیرگذار بوده‌اند.^{۳۱}

آنچه در پیدایش حقوق نرم جالب توجه است، توسعه آن در سایه گفت‌وگو بین پوزیتیویسم است. دلیل پیدایی حقوق نرم را می‌توان به طور سلبی و از پس خوانش نارسایی‌های مکتب پوزیتیویسم در تکوین نامیدکننده تعهدات بین‌المللی مشاهده نمود. آنچه در تکوین حقوق بین‌الملل تغییرات آب‌وهوایی رخ داد نیز گواهی بر این سیر است. با نگاهی به تکوین رژیم حقوقی تغییرات آب‌وهوایی از دهه ۷۰ میلادی تاکنون، در قالب دیپلماسی چندجانبه، می‌توان شاهد بن‌بست‌ها و شکست‌هایی بود که لاجرم بازیگران دولتی این عرصه را به سوی اتخاذ تمهیدات نوین حقوقی با توسل به قواعد نرم‌تر و داوطلبانه سوق داد. دیپلماسی چندجانبه میان دولت‌ها موجب گردیده است تا اختلاط و تجمیع اراده‌ها (آن‌گونه که پوزیتیویست‌ها بدان اعتقاد دارند) بر تعهدات با قدرت الزام‌آوری پایین‌تر اعمال گردد. همچنین به علت تخصصی بودن موضوعات مورد گفت‌وگو در قالب دیپلماسی چندجانبه چرخش به سوی تدوین نرم در موافقت‌نامه‌های آب‌وهوایی طبیعی به نظر می‌رسد؛ چراکه مهم‌ترین عامل مقبولیت حقوق نرم کارآمدی، انطباق بر نیازها و به طور کلی تخصصی بودن مفاد است.^{۳۲}

۲- توسعه قواعد نرم در رژیم حقوق بین‌الملل تغییرات آب‌وهوایی

در گفتار دوم با مطالعه دیپلماسی چندجانبه تغییرات آب‌وهوایی و نیز رژیم بین‌الملل حقوقی منبعث از آن نشان داده خواهد شد که چگونه از دل چهارچوب پوزیتیویسم حقوقی، تمهیدات نرم حقوقی نضج یافته و در موافقت‌نامه پاریس به بار می‌نشیند.

۲-۱- دیپلماسی چندجانبه ابزار هنجارسازی نوین در حقوق بین‌الملل

یکی از نقاط عطف جریان توسعه و تدوین حقوق بین‌الملل پس از جنگ سرد، عاملیت دیپلماسی چندجانبه و مذاکرات بین‌المللی، خارج از نهادهای مرسوم جامعه بین‌الملل بوده است. در واقع امروزه، بیشتر مقرره‌های حقوقی نظام بین‌الملل محصول نهایی نهادهایی همچون کمیسیون حقوق بین‌الملل نیستند.^{۳۳} چنانچه دیپلماسی بین‌المللی محیط زیست را عاملی جهت برانگیختن همکاری‌های بین‌المللی

31. Per G Fredriksson & Ujhelyi Gergely, "Political institutions, interest groups, and the ratification of international environmental agreements." *Unpublished Manuscript* 10 (2006).

۳۲. عبدالحسین شیروی و محمد حسین وکیلی مقدم، «حقوق نرم»، مطالعات حقوق تطبیقی ۶(۱)(۱۳۹۴): ۲۷۱.

33. Pavel Sturma, "The International Law Commission Between Codification, Progressive Development, or a Search for a New Role." *FIU L. Rev.* 13(2018): 1127.

به منظور تولید موافقت‌نامه‌ها و نیز توسعه استانداردها معنا کنیم^{۳۴}، نقش این عامل در برپایی رژیم حقوق بین‌الملل تغییرات آب‌وهوایی به خوبی قابل تشریح است. موافقت‌نامه‌های چندجانبه آب‌وهوایی که زیرمجموعه‌ای از موافقت‌نامه‌های زیست‌محیطی بین‌المللی^{۳۵} است، در دهه‌های اخیر محصول دیپلماسی چندجانبه دولت‌ها بوده است. موافقت‌نامه‌های بین‌المللی حقوق آب‌وهوایی را می‌توان به نسل دوم موافقت‌نامه‌های زیست‌محیطی متعلق دانست. نسل اول موافقت‌نامه‌های زیست‌محیطی تک‌موضوعی، کاربردمحور و اغلب بخشی بودند.^{۳۶} قواعد حقوقی منبعث از موافقت‌نامه‌های نسل اول محصول دیپلماسی چندجانبه دولت‌ها برای حفظ و استفاده از منابع طبیعی خاص همچون حیات‌وحش و محیط زیست دریایی است. کنوانسیون ۱۹۷۱ رامسر، کنوانسیون ۱۹۷۲ پیشگیری آلودگی دریا، تخلیه مواد زائد و پسماند در دریا و در مورد جلوگیری از آلودگی دریایی توسط تخلیه زباله و سایر مواد (کنوانسیون تخلیه لندن) و کنوانسیون بین‌المللی ۱۹۷۳ جلوگیری از آلودگی دریا ناشی از کشتی‌ها در زمره موافقت‌نامه‌های نسل اول زیست‌محیطی قرار می‌گیرند. نسل دوم موافقت‌نامه‌ها، اما دارای رویکردی کل‌نگرتر بوده و بر توسعه پایدار و استفاده پایدار از منابع طبیعی متمرکز بودند.^{۳۷} بسیاری از موافقت‌نامه‌های جامع‌نگر نسل دوم پس از کنفرانس «اجلاس زمین» در ژوئن ۱۹۹۲ که با حضور نمایندگانی از حدود ۱۸۰ دولت در ریودوژانیرو برگزار شد، شکل گرفتند. کنوانسیون چهارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب‌وهوا محصول دیپلماسی چندجانبه کشورهای جهان بود که هرچند با ابتکار عمل سازمان ملل متحد برگزار گردید اما ترتیبات مذاکرات چندجانبه خارج از نهاد سازمان به مفاد آن شکل داد.

به این ترتیب و با شکل‌گیری دیپلماسی چندجانبه حول موضوعات زیست‌محیطی همچون آب‌وهوا، نظام بین‌الملل شاهد شکل‌گیری تکوین رژیم حقوق بین‌الملل تغییرات آب‌وهوایی گردید. از حیث شکلی، موافقت‌نامه‌های آب‌وهوایی شکل گرفته در چهارچوب دیپلماسی چندجانبه دارای نقاط تشابهی هستند. نخست آنکه این موافقت‌نامه‌ها دارای دامنه جهانی بوده و برای پیوستن تمامی کشورهای جهان به آن تدوین یافته‌اند؛ دوم آنکه تعیین هدف در موافقت‌نامه‌ها مبتنی بر یافته‌های علمی طراحی گردیده است؛

۳۴. محمد رضا تخشید و طاهره میلانی، «چالش تغییرات اقلیمی؛ دیپلماسی بین‌المللی محیط‌زیست و تأثیر آن بر توسعه پایدار»، دانش تفسیر سیاسی ۲(۸): (۱۴۰۰): ۱۳۰.

35. Multilateral Environmental Agreements (MEAs)

36. Mary Jane Mace and et al., *Guide for Negotiators of Multilateral Environmental Agreements* (Foundation for International Environmental Law and Development, 2006), 7.

37. Ibidem.

سوم آنکه متأثر از مذاکرات چندجانبه، مدل کنوانسیون مادر و پروتکل‌های عملیاتی در تدوین حقوقی آن دنبال شده است. به عنوان مثال کنوانسیون چهارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب‌وهوایی به عنوان سند مادر، چهارچوب حقوقی نظام مدیریت تغییرات آب‌وهوایی را در سال ۱۹۹۲ شکل داد، اما راه را برای تکوین حقوقی ناشی از اجلاس‌های چندجانبه اعضا و تدوین پروتکل‌های عملیاتی (همچون پروتکل ۱۹۹۷ کیوتو) هموار نمود.

۲-۲- تکوین رژیم حقوقی تغییرات آب‌وهوایی و اختلال در اراده‌گرایی مشترک

از دهه ۷۰ میلادی می‌توان شاهد بود که پس از هشدارهای علمی دانشمندان در اقصی نقاط جهان و انتشار یافته‌های نگران‌کننده از وضع شکننده پایداری اقلیم، تکاپوهای بین‌المللی جهت درج مسائل اقلیمی در دستور کار سیاسی رهبران شدت گرفته است. اولین کنفرانس جهانی که موضوع اصلی خود را محیط زیست قرار داد کنفرانس ماه ژوئن سال ۱۹۷۲ سازمان ملل در مورد محیط زیست انسانی^{۳۸} معروف به کنفرانس استکهلم بود. این کنفرانس نقطه عطفی در تکوین سیاست‌های محیط زیست بین‌المللی به شمار می‌آید که منجر به ایجاد برنامه محیط زیست سازمان ملل^{۳۹} شد. در برنامه اقدام کنفرانس استکهلم اولین اشارات مستقیم به تغییرات مخرب آب‌وهوایی در یک سند بین‌المللی پدیدار شد.^{۴۰} اجماع اراده‌ها در خصوص معضلات اقلیمی از دهه ۸۰ میلادی به وضوح قابل مشاهده است. کنفرانس ۱۹۸۵ فیلاخ^{۴۱}، بیانیه اجلاس سران ۱۹۸۹ لاهه در خصوص ضرورت ایجاد یک نهاد بین‌المللی جهت مقابله با گرمایش جهانی، کنفرانس سران ۱۹۸۹ نوردویک^{۴۲}، نشست سازمان کشورهای فرانکوفون^{۴۳} در داکار (۱۹۸۹)، نشست کشورهای جزیره‌ای کوچک در حال توسعه در ماله^{۴۴} (۱۹۸۹)، اجلاس گروه هفت در پاریس (۱۹۸۹)، نشست جنبش عدم تعهد در بلگراد^{۴۵} (۱۹۸۹) و نشست سران دولت‌های

38. *United Nations Conference on the Human Environment* also known as the Stockholm Conference (UNCHE)

39. *United Nations Environment Programme (UNEP)*

40. *United Nations Conference on the Human Environment Action Plan for the Human Environment, A/CONF.48/14/Rev.1. 1972.*

41. Villach

۴۲. در کنفرانس وزرای نوردویک در مورد آلودگی جوی و تغییرات آب‌وهوایی با تلاش هلند، نمایندگان ۶۷ کشور، ۱۱ سازمان بین‌المللی و کمیسیون جامعه اروپا گرد هم آمدند. این کنفرانس پایه‌گذار زمینه‌ها، مفاهیم و اصول جدید در زمینه سیاست تغییر آب‌وهوا در سطح سیاسی بود.

43. *International Organisation of La Francophonie Conference in Dakar*

44. *Small Island Developing States Conference in Malé*

45. *Summit of the Non-Aligned Movement in Belgrade*

مشترک‌المنافع در لنکاوی^{۴۶} جملگی آمادگی کشورهای جهان جهت انعقاد پیمان بین‌المللی اقلیمی را نشان داد. باوجوداین، تفاوت دولت‌ها از حیث اقلیم، موقعیت جغرافیایی، میزان درآمد ملی، سطح فناوری، جمعیت، منابع طبیعی و سایر ملاحظات موجب گردید تا مذاکره و توافق برای رسیدن به رژیم حقوقی تغییرات اقلیمی در میانه‌ای از اراده‌های ملی مختلف و بعضاً متضاد قرار گیرد و در مصادیق و هدف‌گذاری‌ها جهت ایجاد سازکار حقوقی مدیریت اقلیم این اختلاط اراده‌ها دچار تفرق^{۴۷} گردد.

یکی از چالش‌های بزرگ رسیدن به توافق جامع، دامنه پذیرش تعهدات آب‌وهوایی از حیث شمار متعاهدین به تعهدات کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای است. این کشمکش از نخستین سال مذاکرات چندجانبه برای نخستین پیمان آب‌وهوایی میان دولت‌ها در جریان بود. از سال ۱۹۹۱ تا اواسط سال ۱۹۹۲، مذاکرات مربوط به آب‌وهوا طی پنج جلسه کمیته بین‌دولتی به ریاست ژان رپیرت^{۴۸} فرانسوی برای کنوانسیون چهارچوب تغییر آب‌وهوایی صورت گرفت.^{۴۹} مسأله اصلی مذاکرات این بود که بر اساس الگوهای تاریخی انتشار گازهای گلخانه‌ای و سطح رفاه اقتصادی - اجتماعی دولت‌ها تمایز بین آنان در یک چهارچوب مشترک چگونه ممکن خواهد شد.^{۵۰} چالش پیش آمده میان دولت‌های مذاکره‌کننده، به صورت مفهوم بنیادین «مسئولیت‌های مشترک ولی متفاوت» در مقدمه کنوانسیون چهارچوب ملل متحد در مورد تغییرات آب‌وهوایی تبلور یافت. اصل نخست ماده ۳ کنوانسیون چهارچوب به صراحت بر نقش ویژه کشورهای پیشرفته تأکید دارد: «اعضای می‌بایست سیستم آب‌وهوا را به نفع نسل‌های فعلی و آتی بشر بر مبنای تساوی و بر طبق مسئولیت‌های مشترک ولی متفاوت و قابلیت‌های خود مورد حمایت قرار دهند؛ بنابراین کشورهای پیشرفته می‌بایست پیشرو مبارزه با تغییرات آب‌وهوا و اثرات سوء آن باشند.» در وظایف کنفرانس اعضا نیز بر اصل مسئولیت مشترک اما متمایز بدین شرح تأکید شده است: «ارتقا و تسهیل تبادل اطلاعات در مورد اقدامات انجام شده توسط اعضا برای مقابله با تغییرات آب‌وهوا و اثرات آن با در نظر گرفتن شرایط و مسئولیت‌ها و توانایی‌های متفاوت اعضا و تعهدات مربوطه آنها طبق کنوانسیون». ضمیمه کنوانسیون چهارچوب که به طور دقیق کشورهای توسعه‌یافته مورد هدف کنوانسیون را احصا نموده است، آینه تمام‌نمایی از نظم دوگانه‌ای است که حسب افتراق کشورها در پذیرش

46. Commonwealth Heads of Government Meeting in Langkawi

47. Fragmentation

48. Jean Ripert

49. Wytze van der Gaast, "The First Phase—Negotiating the UN Climate Convention." In *International Climate Negotiation Factors*, (Springer, Cham, 2017): 43-55.

50. Matthew Paterson & Michael Grubb, "The international politics of climate change", *International Affairs* 68(2)(1992): 293-310.

تعهدات شکل گرفت. هرچند که دولت‌ها در کنوانسیون چهارچوب به دو گروه توسعه‌یافته و در حال توسعه تقسیم شده‌اند اما به دلیل آنکه این توافق یک متن زمینه‌ای در خصوص برپایی نظام تخصصی حقوق بین‌الملل آب‌وهوایی است فاقد اشارات صریح و الزامات حقوقی سخت در خصوص اهداف کاهشی است. در سراسر متن این کنوانسیون از عبارت «بهتر است»^{۵۱} در خصوص تعهدات استفاده شده است.^{۵۲} این موضوع در حالی است که در بیان کلیات کنوانسیون همچون لزوم وضع قوانین مؤثر (مقدمه)، لزوم هماهنگی طرح‌های اقلیمی با شرایط اقتصادی - اجتماعی (مقدمه)، هدف‌بندی زمانی طرح‌ها (ماده ۲)، اقدام اعضا بر اساس عدالت (ماده ۳) و موضوعاتی از این دست از عبارت «باید» استفاده شده است که نیک پیداست این الزام حقوقی در خصوص مصادیق کلی همچون رفتار عادلانه و یا هماهنگی با شرایط اجتماعی نمی‌تواند به مثابه قرینه‌ای از سخت بودن مقررات این کنوانسیون قلمداد شود. به واقع کنوانسیون تغییرات آب‌وهوا با به کار بردن عبارت «باید» صریحاً به حمایت از سیستم‌های آب‌وهوایی به نفع نسل‌های حاضر و آینده اشاره دارد؛^{۵۳} اما در نظام تعهدات صراحت و عینیتی که ویژگی بارز تعهدات سخت است دیده نمی‌شود. از نظام «کنوانسیون - چهارچوب» به عنوان یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد در معاهدات بین‌المللی محیط زیستی نام برده می‌شود و برای دولت‌هایی که تمایل دارند کلیات، اصول و تعهدات کلی خود را در یک متن حقوقی تحت عنوان کنوانسیون تدوین نمایند، این شیوه نگارش حقوقی کارساز خواهد بود^{۵۴} و شاکله اصلی کنوانسیون چهارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب‌وهوا (۱۹۹۲) نیز معمولاً بر حقوق نرم و تعهدات زمینه‌ای استوار است. هرچند گرایش به تدوین اسناد غیر الزام‌آور بین‌المللی، حقوق نرم، در مقابله با مشکلات گسترده جهانی از جمله تغییر اقلیم، از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار شده^{۵۵} اما این موضوع باعث نشده است که بعضاً میل به تدوین الزام‌آور فراموش شود؛ موضوعی که در پروتکل کیوتو ظهور یافت.

51. Shall

۵۲. حجت سلیمی ترکمانی، «از مسئولیت حقوقی دولت‌ها تا مسئولیت اخلاقی آنها در زمینه مقابله با تغییرات آب و هوایی»، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز ۱۰(۲)(۱۳۹۷): ۱۱۵.

۵۳. سید عباس پورهاشمی، فرهاد دبیری، یلدا خلعت‌بری و سحر زارعی، «شکل‌گیری و توسعه مفهوم حقوق نسل‌های آینده در حقوق بین‌الملل محیط زیست»، علوم و تکنولوژی محیط زیست ۱۸(۳)(۱۳۹۵): ۱۶۸.

۵۴. شیرین شیرازیان، فلورا حیدری و مهدی حیدری، «ضرورت اجرای اصل احتیاطی در حفاظت از محیط زیست»، علوم و تکنولوژی محیط زیست ۲۱(۵)(۱۳۹۸): ۲۱۵.

۵۵. شیما عرب اسدی، «نگرانی از تغییر اقلیم و همکاری ناگزیر بین‌المللی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵(۳) (۱۳۹۹): ۹۹۳.

در روند تدوین پروتکل کیوتو نیز، چه در مذاکرات و چه در انشای متن نهایی، نظم دوگانه‌ای که در کنوانسیون چهارچوب شکل گرفته بود ادامه یافت و حتی تقویت گردید. پروتکل کیوتو به طور اختصاصی و در مواد ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۱۰ و ۱۱ تعهدات ویژه‌ای را برای اعضای مندرج در ضمیمه یک کنوانسیون (اعضای توسعه‌یافته) معین نموده است. حتی بنا بر بند ۱ ماده ۲۴، جهت لازم‌الاجرا شدن این پروتکل نیز پذیرش کشورهای پیشرفته شرط اصلی اجرایی شدن آن در نظر گرفته شد: «این پروتکل در نودمین روز بعد از تاریخی که حداقل (۵۵) عضو کنوانسیون که شامل آن دسته اعضای مندرج در ضمیمه (۱) باشند که در مجموع حداقل پنجاه و پنج درصد (۵۵٪) کل میزان انتشار دی‌اکسید کربن سال ۱۹۹۰ میلادی اعضای مندرج در ضمیمه (۱) را تولید کرده‌اند، اسناد مربوط به تفیذ، پذیرش، تصویب، یا الحاق خود را ارائه دهند، لازم‌الاجرا خواهد شد.» ادامه روند محدود بودن شمول متعاهدین به تعهدات کاهش انتشار در پروتکل به مرور به عنوان یکی از نقاط منفی سازگار کیوتو عمل نمود. یکی از نخستین شوک‌های مهم به رژیم بین‌المللی تغییرات آب‌وهوایی عدم تمایل ایالات متحده (بزرگ‌ترین انتشاردهنده گازهای گلخانه‌ای) جهت پیوستن به پروتکل به بهانه عدم شمول تمامی کشورهای مهم آلاینده در عهده‌گیری تعهدات کاهش بود. رئیس‌جمهور ایالات متحده، جرج بوش، در نطق رسمی خود جهت اعلام عدم اجرای پروتکل کیوتو به صراحت اعلام نمود که:

«... پروتکل کیوتو از بسیاری جهات غیرواقعی است... [گرمایش جهانی] نیازمند تلاش صددرصدی است... هند از پروتکل کیوتو معاف شده است. این کشور و سایر کشورهای در حال توسعه با چالش کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای مواجه هستند...»^{۵۶}

با توجه به این واقعیت اثبات شده که رشد اقتصادی در مراحل ابتدایی خود موجبات تخریب گسترده زیست‌محیطی را فراهم می‌آورد^{۵۷}، عدم حضور اقتصادهای نوظهور همچون چین، برزیل، هند و آفریقای جنوبی در رژیم حقوقی کاهش انتشارات که همگی در حال طی کردن شیب صعودی پیشرفت اقتصادی خود بودند، فاصله عمیقی میان اهداف غایی پیمان کیوتو در کاهش میزان انتشارات و واقعیت‌های میدانی را نشان می‌داد.

اما آنچه پیمان کیوتو را از حیث حقوقی منحصر به فرد ساخت، نه تمایز در میان متعاهدین که ماهیت

56. The white house, *President Bush Discusses Global Climate Change*. Washington DC, (2001, June 11).

۵۷. حسین صادقی و مجید اسلامی اندازگلی، «رشد اقتصادی و آلودگی زیست‌محیطی در کشورهای عضو پیمان کیوتو»، فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی ۸(۳۰): (۱۳۹۰): ۲۷.

الزام‌آور و طراحی بالا به پایین^{۵۸} آن بود. رابطه میان پروتکل و کشورهای پیشرفته عضو ضمیمه ۱، از نوع محکم و بر اساس قوانین الزام‌آور حقوقی (سخت) مدون گردید و میزان اهداف کاهش‌ی هر یک از این کشورها نیز توسط پروتکل معین گردید (طراحی بالا به پایین). در عوض، ارتباط سایر کشورها (غیر ضمیمه ۱) با پروتکل بر اساس قواعد حقوق نرم و غیر الزام‌آور بنا گردید. آنچه در پروتکل کیوتو به حد اعلا‌ی خود ظهور یافت. پروتکل کیوتو بیشترین مجازات‌های تعیین شده و بالقوه پرهزینه را جهت عدم پایبندی به موافقت‌نامه‌های چندجانبه محیط زیستی تعیین نمود.^{۵۹} ماده ۱۸ پروتکل مشخص نموده است که هر سازکاری که دارای عواقب الزام‌آوری باشد، بایستی از طریق الحاقیه پروتکل تصویب شود. تصمیم ۲۴/CP.۷ کنوانسیون چهارچوب، رویه‌ها و سازکارهای مربوط به پایبندی که در توافق‌نامه مراکش مورد مذاکره قرار گرفت را تصویب نمود. بر این اساس در صورتی که عضوی از مواد ۵/۱، ۵/۲، ۵/۱ یا ۷/۴^{۶۰} تخطی کند، شعبه اجرایی می‌تواند عدم پایبندی عضو را اعلام و یک برنامه اقدام برای پایبندی را درخواست کند.^{۶۱} در صورتی که یک عضو مندرج در ضمیمه ۱ شرایط لازم برای استفاده از سازکارهای انعطاف‌پذیری تحت مواد ۶، ۱۲ و ۱۷ را نداشته باشد، شعبه اجرایی می‌تواند دسترسی عضو به سازکارهای انعطاف‌پذیری را معلق کند.^{۶۲}

کنار کشیدن روسیه از دور دوم پروتکل کیوتو و حمایت این کشور از کانادا در ترک پروتکل با این استدلال که این نظام حقوقی از حیث دامنه متعاهدین فراگیر نبوده^{۶۳} و کشورهای مهم آلوده‌کننده خارج از نظام تعهدات قرار گرفته‌اند به تدریج نظم مستحکم پروتکل کیوتو را متزلزل ساخت. موضوع جالب توجه در این میان، کناره‌گیری کشور ژاپن از پروتکل کیوتو بود که تمهیدات دیپلماتیک پیگیرانه‌ای را در سال ۱۹۹۷ برای مدون شدن پروتکل بر عهده داشت. ایالات متحده در اوایل دهه ۱۹۹۰ مخالف سرسخت تعهدات الزام‌آور بود و حتی تهدید نمود که در صورت پیگیری وضع چنین تعهداتی از سوی سایر

58. top-down

رویکرد از بالا به پایین یک سبک خودکامه و سلسله‌مراتبی در تصمیم‌گیری سازمانی و رهبری است که در آن استراتژی‌ها یا برنامه‌ها ابتدا توسط یک یا چند مدیر ارشد طراحی می‌شوند و سپس در ساختار سازمانی منتشر می‌شوند.

59. Gregory Rose, "A compliance system for the Kyoto Protocol." *University Of New South Wales Law Journal Forum*, 7(2) (2001): 39.

60. Article 7.4 deals with reviewing guidelines for the preparations of national communications by Annex I Parties.

61. Farhana Yamin & Joanna Depledge, *The international climate change regime: a guide to rules, institutions and procedures*, (Cambridge University Press, 2004), 393.

62. Ibidem.

63. "Russia supports Canada's withdrawal from Kyoto protocol", *The guardian*, accessed November 15, 2021, <https://www.theguardian.com/environment/2011/dec/16/russia-canada-kyoto-protocol>

کشورها (به‌ویژه جامعه اروپا، گروه ۷۷ و چین) از نشست فاصله خواهد گرفت.^{۶۴} در این تصمیم‌گیری، منافع داخلی آمریکا نقش کلیدی را ایفا می‌کرد. هنگامی که پروتکل کیوتو در سال ۱۹۹۷ در حال نگارش بود، لابی تجاری ایالات متحده بر اساس نگرانی‌های اقتصادی به شدت با این پروتکل مخالفت کردند. در حالی که دولت کلینتون پروتکل را امضا و تصویب نمود اما کنگره (با اکثریت جمهوری‌خواه) با آن مخالفت کرد.^{۶۵} تأخیر در پیوستن روسیه به پروتکل کیوتو در دوره نخست تعهد و عدم تعهد به دور دوم پروتکل نیز متأثر از لابی قدرتمند انرژی در این کشور، نمونه دیگری از این واقعیت است.^{۶۶} بر این اساس، فشار لابی نفت و گاز و عدم تمایل به ایجاد تغییرات پرهزینه سیستمی، پذیرش هرگونه تعهد الزام‌آور جاه‌طلبانه را برای روسیه سخت کرده است.^{۶۷} این موضوع در خصوص عدم پذیرش تعهدات الزام‌آور پروتکل کیوتو از سوی استرالیا نیز به وضوح قابل مشاهده است. مهم‌ترین استدلالی که جان هوارد^{۶۸}، نخست‌وزیر وقت آن کشور، در پارلمان مطرح نمود موضوع آسیب رسیدن به صنایع و مشاغل وابسته به زغال سنگ در پی پذیرش تعهدات کیوتو بود.^{۶۹} استرالیا به عنوان بزرگ‌ترین صادرکننده زغال سنگ (در سال ۲۰۰۲) دارای یکی از قدرتمندترین لابی‌های صنعت زغال سنگ است و در خصوص تصمیم‌گیری برای پروتکل کیوتو، این گروه به‌شدت، در مخالفت با آن، فعالیت نمود.^{۷۰}

۲-۳- موافقت‌نامه پاریس و تثبیت نظام پایبندی نرم

موافقت‌نامه پاریس راجع به تغییرات آب‌وهوایی در ۱۲ دسامبر ۲۰۱۵ به‌وسیله دول ۱۹۵ کشور به تصویب رسید. این موافقت‌نامه در بستر کنوانسیون چهارچوب تغییرات آب‌وهوایی سازمان ملل متحد تصویب و با سرعتی دور از انتظار در تاریخ ۴ نوامبر ۲۰۱۶ اجرایی گردید. مسأله استمرار پایبندی اعضا به سازکارهای نظام تعهداتی جدید در زمره دغدغه‌های کلیدی طراحان موافقت‌نامه قرار گرفت و از این رو سعی در

64. "Reactions to Climate Change Negotiations and Action", Global Issues, accessed December 8, 2021, <https://www.globalissues.org/article/179/reactions-to-climate-change-negotiations-and-action>

65. Ibidem.

66. Alain Bernard and et al., "Russia's role in the Kyoto Protocol." *MIT Joint Program on the Science and Policy of Global Change* 89(2003): 4.

67. Szymon Kardaś, "Climate ambivalence: Russia's climate change policy, OSW Commentary 2020-12-15" (2020).

68. John Winston Howard

69. Kate Crowley, "Climate clever? Kyoto and Australia's decade of recalcitrance. in *Global commons, domestic decisions: the comparative politics of climate change* (Cambridge: The MIT Press, 2010): 201.

70. "Coal-rich Australia rejects Kyoto Protocol", New scientist, accessed December 13, 2021, <https://www.newscientist.com/article/dn2369-coal-rich-australia-rejects-kyoto-protocol/>

اعراض از تجارب شکست‌خورده گذشته داشتند. لذا در انشای موافقت‌نامه پاریس آنچه بیش از همه موارد دیگر برای دولت‌های مذاکره‌کننده حساسیت‌زا گردید، موضوع سازکار پایبندی و طراحی آن بود. پس از بحث‌های طولانی میان اعضای کنوانسیون چهارچوب در خصوص سازکار پایبندی موافقت‌نامه جدید، در نهایت چهار گزینه به عنوان پیشنهاد جهت پیش‌نویس متن مذاکره مطرح گردید: (۱) واگذاری تصمیم‌گیری در این باره به هیأت‌حاکمه موافقت‌نامه؛ (۲) برپایی سازکار یا کمیته پایبندی؛ (۳) در نظر گرفتن شفافیت بیشتر برای اجرا؛ و (۴) عدم نیاز به مقررات خاصی در این خصوص.^{۷۱} اعضا در مورد ویژگی‌های یک سازکار پایبندی، از جمله نحوه عملکرد، دامنه آن و اینکه آیا تعهدات به طور یکسان برای همه اعضا اعمال می‌شود یا خیر، اختلاف نظر داشتند. بحث‌ها ادامه یافت و در اوایل سال ۲۰۱۵ سه گزینه اصلی در خصوص پایبندی مطرح گردید: (۱) تمهیدات پایبندی و اجرایی که شامل امکان تشکیل دادگاه بین‌المللی آب‌وهوایی بود؛ (۲) سازکار پایبندی متمایز که برای کشورهای توسعه‌یافته اجباری و برای کشورهای در حال توسعه داوطلبانه بود؛ و (۳) یک کمیته پایبندی واحد با شعب مختلف.^{۷۲} به محض ورود به مذاکرات ۲۰۱۵ در پاریس، متن مذاکره شامل هر سه این گزینه‌ها بود و برای هر کدام نیز متن متمایزی وجود داشت.

اصرار تدوین‌کنندگان موافقت‌نامه پاریس در گنجاندن و تکرار مفاهیمی همچون اقدام داوطلبانه، سازکار غیر تنبیهی، احترام به حاکمیت ملی، سازکار غیرتهاجمی و واژگانی از این دست، ملاحظه و سواس‌گونه آنان در تأکید بر عدم ورود به حیطه حاکمیت و اراده ملی کشورها را نیز نشان می‌دهد. هرچند برخی در خصوص مؤثر بودن موافقت‌نامه پاریس به واسطه تکیه بر اقدامات داوطلبانه و تعهدات غیرالزام‌آور تردید می‌کنند اما در مقابل برخی دیگر به پشتوانه تجربیات مربوط به سازکارهای پایبندی در سایر موافقت‌نامه‌های چندجانبه زیست‌محیطی، بر این فرض تأکید دارند که افزایش تمایل اعضا به مفاد نرم موافقت‌نامه، به اجرای مؤثرتر آن کمک کند.^{۷۳} علاوه بر این، باور دارند که این سازکار غیر خصمانه شرایط بهتری را برای همکاری بین اعضای معاهده ایجاد می‌نماید.^{۷۴}

71. "Ad Hoc Working Group on the Durban Platform for Enhanced Action - Lima", accessed December 15, 2021, <https://undocs.org/FCCC/ADP/2014/L.5>.

72. "Ad Hoc Working Group on the Durban Platform for Enhanced Action Second session, part eight - Geneva.", accessed December 19, 2021, <https://unfccc.int/resource/docs/2015/adp2/eng/01.pdf>.

73. Dagnet, Y., & Northrop, E. *Facilitating implementation and promoting compliance* (Article 15). In D. R. Klein, M. P. Carazo, M. Doelle, J. Bulmer, & A. Higham (Eds.), *The Paris Agreement on climate change. Analysis and commentary* (2017), Oxford, England: Oxford University Press: 313.

74. Ibidem.

با مطالعه ماده ۱۵ موافقت‌نامه پاریس که در واقع گرانیگاه نظام پابندی این توافق است، مشاهده می‌شود که در سه بند موجود در این ماده که مرتبط با موضوع پابندی است، پنج عبارت کلیدی وجود دارد که راهنمای پیاده‌سازی این ماده و نیز بسط قوانین کاتوویتس^{۷۵} می‌باشد. تمامی این عبارات به نوعی نشان‌دهنده ماهیت نرم هسته مرکزی توافق از حیث پابند نمودن اعضا است.

۱- «تسهیل پیاده‌سازی و ارتقای پابندی» (بند ۱ ماده ۱۵): علی‌رغم تمایل برخی طرف‌ها جهت لازم‌الاجرا شدن یا حصول اطمینان از پابندی، طرفین تنها توانستند بر ارتقای پابندی توافق کنند و تنها در ارتباط با تسهیل پیاده‌سازی، پیشنهاد ترتیب نهادی یک کمیته واحد با وظایف دوگانه را دادند.

۲- «مفاد^{۷۶} این موافقت‌نامه» (بند ۱ ماده ۱۵): این عبارت به صورت مفیدی به صورت مبهم نگارش گردید. از این حیث که در خلال مذاکرات، اختلافات قابل توجهی در خصوص ماهیت حقوقی کمیته میان کشورهای و اینکه آیا این کمیته باید تنها بر جنبه‌های الزام‌آور قانونی مورد توافق تمرکز کند و یا کارویژه‌های تسهیل‌کننده را پوشش دهد، وجود داشت.

۳- «بر پایه کارشناسی و در ماهیت و عملکرد تسهیل‌کننده، شفاف، غیر خصمانه و غیر تنبیهی باشد» (بند ۲ ماده ۱۵): فرم نرم‌تر اشاره به موضوع پابندی در بند ۲ قابل مشاهده است. این بند بیان نسبتاً روشنی از پنج اصل، تسهیل‌کنندگی، شفافیت، غیرتخاصمی بودن، غیر تنبیهی بودن و کارشناس محوری بودن هسته اصلی نظام پابندی موافقت‌نامه پاریس را ترسیم می‌کند. این بند، این هشدار مضاعف را ارائه می‌دهد که حتی در انجام کارویژه ارتقای پابندی، کمیته هم تسهیل‌کننده و هم غیر تنبیهی خواهد بود، رویه‌ای که بسیار متفاوت از رژیم پابندی پروتکل کیوتو است.

۴. «توجه ویژه‌ای به وضعیت و توانایی‌های ملی اعضا داشته باشد» (بند ۲ ماده ۱۵): در حالی که کل موافقت‌نامه ذیل اصل مسؤولیت مشترک اما متمایز^{۷۷}، در پرتوی اقتضائات ملی اعضا، عمل می‌کند در اینجا مجدداً به شکل متفاوتی بر آن تأکید شده است. جالب اینجاست که این عبارت فقط دوبار در

75. The Katowice rules

پس از امضای موافقت‌نامه پاریس در سال ۲۰۱۵، اعضا تصمیم گرفتند تا سازکارهای اجرایی و رویه‌های گزارش‌دهی در خصوص این موافقت‌نامه را عملیاتی نمایند، لذا مذاکرات سه‌ساله‌ای پس از ۲۰۱۵ شکل گرفت که در نهایت در سال ۲۰۱۸ منجر به تدوین دستورالعمل کاتوویتس گردید.

۷۶. کلمه مفاد، Provisions. در این بند به صورت خنثی عمل نموده است و از این رو ماهیت حقوقی این بند را که مورد جدل میان مذاکره‌کنندگان بوده را به حالت معلقی رها نموده است. این نوع ابهام‌ها در نگارش متون حقوقی مرسوم بوده و از آن به عنوان ابهام سازنده (Constructive Ambiguit) نام برده می‌شود.

77. Common but differentiated responsibilities (CBDR)

موافقت‌نامه آمده است، در اینجا و در بند ۱۲ ماده ۱۳ که به بررسی کارشناسی فنی ذیل ترتیبات شفافیت می‌پردازد، موضوعی که با ماده ۱۵ ارتباط تنگاتنگی دارد.

۵. «گزارش سالانه‌ای به کنفرانس اعضا» (بند ۳ ماده ۱۵): مقداری ابهام در این مقررہ نسبتاً حداقلی وجود دارد؛ زیرا ماهیت کلی ارائه گزارش به کنفرانس اعضا روشن نیست و مشخص نیست که آیا در این گزارش کمیته می‌تواند توصیه‌هایی به کنفرانس اعضا داشته باشد یا خیر. در واقع در اینجا مشاهده می‌شود که برای کمیته در حد اعلائی قدرت مانور، تنها ارائه توصیه‌های غیر الزامی را می‌توان متصور بود.

به طور کلی، آنچه در موافقت‌نامه اقلیمی پاریس شاهد هستیم، نوعی از مقررات با تعهدات نسبتاً سخت در خصوص کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و شفافیت و همچنین تعهدات نرم‌تر در خصوص انطباق با تغییرات اقلیمی، تأمین مالی، تکنولوژی و ظرفیت‌سازی و وجود چندین مقررہ غیر تعهدآور است.^{۷۸} دگرگونی روی داده در رژیم حقوق بین‌الملل تغییرات آب‌وهوایی بیش از آنکه محصول ابتکارات اعضا برای بهبود نظام حقوقی باشد، ناشی از ترس و واهمه آنان در نابودی دستاوردهای چند دهه‌ای دیپلماسی آب‌وهوایی است. پروتکل کیوتو به خوبی نشان داد که دولت‌ها در پیگیری کارویژه‌های ذاتی و دنبال کردن منافع حیاتی خود همچنان به نظام سنتی اولویت‌بندی خود باور دارند که در آن موضوعات زیست‌محیطی در حوزه سیاست سفلی^{۷۹} قرار دارد و اگر فرصت انتخابی برای اعمال اراده ملی در پذیرفتن تعهدات بین‌المللی باشد، حاضرند این تحدید حاکمیت ملی را در حوزه‌های سیاست علیا^{۸۰} پذیرا باشند؛ که به طور مستقیمی در راستای قدرت ملی آنان (هرچند در کوتاه‌مدت) است. تمهیدی که در موافقت‌نامه پاریس، با گذر از تجربه تلخ توافق کیوتو، به صورت اعلائی مورد توجه قرار گرفت. به طور حتم، مذاکرات پاریس ماحصل دیپلماسی ماهرانه‌ای بود که در کنفرانس اعضا محقق گردید. با وجود این، اگر اعضا در جهت برقراری یک فرآیند تعهدسازی داوطلبانه مبتنی بر قواعد غیر تنبیهی و از پایین به بالا تلاش نمی‌کردند، رسیدن به یک موفقیت جامع امکان‌پذیر نبود. در این مذاکرات به دلیل دور شدن مباحث از

۷۸. اعظم امینی، حجت میان‌آبادی و ناصر نداف، «نقش دیپلماسی در موافقت‌نامه اقلیمی پاریس»، فصلنامه ژئوپلیتیک ۱۴(۱)(۱۳۹۷): ۱۵۷.

79. Low Politics

مرتبط با حوزه‌های غیر حیاتی‌تر سیاست، برخلاف سیاست علیا همچون راهبردهای امنیتی و نظامی که در صدر اولویت دولت‌ها جای دارد.

80. High Politics

طراحی بالا به پایین و مجازات عدم پابندی به سبک آنچه در کیوتو به وقوع پیوسته بود، انتشاردهنده‌های اصلی گازهای گلخانه‌ای که پیش از این خود مانع پیشرفت مذاکرات بودند اکنون برای حمایت از توافق جدید به طور آشکار آمادگی نشان می‌دادند. زیر چتر تعهد رفتن تمامی کشورهای عضو معاهده پاریس به طور یقین حاصل عدم خدشه به اراده ملی کشورها در حوزه مدیریت تغییرات آب‌وهوایی بود. آنچه در نهایت در پاریس شکل گرفت، سازشی بود میان همه طرف‌ها اعم از طرف‌هایی که می‌خواستند مجموعه مفصلی از مفاد را داشته باشند و آنهایی که تنها به قواعد حداقلی رضایت داشتند؛ در واقع پیوندی میان مفهوم سخت و نرم پابندی و نیز وفاقی در خصوص دامنه‌ی اعمالی موافقت‌نامه که این بار کشورهای در حال توسعه را نیز دربر می‌گرفت.

نتیجه‌گیری

سیطره رویکرد پوزیتیویستی در حقوق بین‌الملل حرکت به سوی تدوین‌های حقوقی جسورانه و جاه‌طلبانه را، علی‌رغم اذعان دولت‌ها به آسیب‌ها و تبعات زیست‌محیطی خطرناک تغییرات اقلیمی، با چالش مواجه ساخته است. تحدید اراده ملی ذیل پذیرش تعهدات بین‌المللی که طیف گسترده‌ای از بازیگران داخلی را متأثر می‌سازد تصمیمی نخواهد بود که دولت‌ها به‌آسانی آن را اتخاذ نمایند. مضاف بر اینکه در پذیرش این تعهدات نوعی تبعیض قانونی (همچون نظام تعهدات کیوتو) نیز برقرار باشد. با وجود آنکه تحولات عینی عرصه عمومی می‌تواند، از طریق اختلاط اراده‌ها، بستری برای توسعه یک رژیم حقوقی بین‌المللی را فراهم آورد اما همین اراده‌های مشترک متأثر از تضاد منافع بازیگران در دو سطح داخلی (احزاب، گروه‌های فشار و ...) و بین‌المللی (سایر دولت‌ها) می‌تواند تضعیف و یا حتی فروپاشیده شود. توجه به حوزه محیط زیست و خصوصاً تغییرات آب‌وهوایی، متأثر از یافته‌های علمی جدید و همچنین فشار افکار عمومی، بیش از گذشته بوده و به تدریج در دستور کار سیاسی نظام بین‌الملل وارد شده است. با وجود این، اما همچنان اجماع نظر دولت‌ها بر سر توافقاتی با تعهدات الزام‌آور، چالش‌زا است. به این ترتیب مشاهده می‌شود که در توافق پاریس، تنها با طراحی نظام پابندی مختلط و نرم است که در آن کشورها می‌پذیرند به‌صورت داوطلبانه میزان مشارکت‌های ملی خود در کاهش جهانی انتشارات را مبنای تعهد و اقدام قرار دهند. دولت‌پایه بودن موافقت‌نامه‌های آب‌وهوایی، قواعد شکلی اعمال اراده و تکثر منافع در داخل دولت و برتری اولویت‌های غیر زیست‌محیطی در نظام تصمیم‌گیری اکثریت دولت‌ها، موجب گردیده است تا به امروز رژیم حقوقی تغییرات آب‌وهوایی، علی‌رغم برخی از دستاوردها، قادر به

رفع نگرانی‌های مرتبط با مدیریت حقوقی تغییرات اقلیمی نباشد. اگر اثر بخشی معاهدات زیست‌محیطی جهانی در گرو مشارکت گسترده کشورها، کیفیت مطلوب تعهدات و الزامات اجرایی باشد، آنگاه چالش استفاده از حقوق نرم و طراحی‌های پایین به بالا بیشتر نمایان خواهد شد. در حالی که تعهدات نرم مشارکت گسترده در موافقت‌نامه پاریس را تسهیل نمود اما نگرانی‌های جدی در مورد ماهیت داوطلبانه تعهدات مندرج در آن از حیث تحقق اهداف کلی موافقت‌نامه را در پی داشت.

با وجود تسلط گفتمان پوزیتیویسم در تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل، رژیم حقوقی تغییرات آب‌وهوایی همچنان رشد بسیار کند و احتیاط‌آمیز خود را دنبال خواهد نمود. کم‌توجهی، اگر نگوئیم بی‌اعتنایی، گفتمان پوزیتیویسم به بازیگران غیردولتی و نیز تسلط شکل‌گرایی در ترتیبات پذیرش و انعقاد موافقت‌نامه‌ها، چالش‌های بنیادینی است که اصلاح آن بعضاً منوط به عواملی خارج از حوزه عملیاتی حقوق بین‌الملل است. به طور قطع رشد گفتمان‌های حقوقی انتقادی و پساتجددگرا در حوزه تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل می‌تواند موجبات شکل‌گیری ابداعات جدید حقوقی را فراهم آورد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- احسانی، رضا و هادی طحان نظیف. «بازپژوهی مفهوم قانون در حقوق مدرن با تأکید بر مکتب پوزیتیویسم حقوقی». حکمت اسلامی ۵(۱۱۶۹۷)(۱۳۹۷): ۱۰۴-۷۹.
- امینی، اعظم، حجت میان‌آبادی و ناصر نداف، «نقش دیپلماسی در موافقت‌نامه اقلیمی پاریس»، فصلنامه ژئوپلیتیک ۱۱۴(۱۳۹۷): ۱۴۸-۱۷۵.
- بیرانوند، فرید، حسین شریفی طرازکوهی و صادق سلیمی. «تکوین و اعمال حقوق نرم بین‌المللی در پرتو رویه دیوان بین‌المللی دادگستری با تأکید بر حقوق بشردوستانه». مجله علمی پژوهشی حقوق پزشکی ۱۴(۱۳۹۹): ۷۳-۸۷.
- پورهاشمی، سید عباس، فرهاد دبیری، یلدا خلعت‌بری و سحر زارعی. «شکل‌گیری و توسعه مفهوم حقوق نسل‌های آینده در حقوق بین‌الملل محیط زیست»، علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۸(۳)(۱۳۹۵): ۱۶۳-۱۷۸.
- تشخیص، محمدرضا و طاهره میلانی. «چالش تغییرات اقلیمی؛ دیپلماسی بین‌المللی محیط زیست و تأثیر آن بر توسعه پایدار»، دانش تفسیر سیاسی ۲(۸)(۱۴۰۰): ۱۲۹-۱۴۸.
- خدیوی سهرابی، تورج؛ داریوش اشرافی و محسن عبدالهی. «بررسی میزان تاثیرگذاری الزامات حقوقی بین‌المللی مرتبط با کنوانسیون مبارزه با تغییرات اقلیمی در عملکرد کشورها»، فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا ۱۰(۴)(۱۳۹۹): ۳۷۹-۳۹۵.
- زرنشان، شهرام و حسین میرجعفری. «جایگاه پوزیتیویسم حقوقی در ارکان ملل متحد». مطالعات حقوق عمومی ۴۸(۴)(۱۳۹۷): ۷۳۴-۷۱۵.
- سلیمی ترکمانی، حجت. «از مسؤلیت حقوقی دولت‌ها تا مسؤلیت اخلاقی آنها در زمینه مقابله با تغییرات آب‌وهوایی»، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز ۱۰(۲)(۱۳۹۷): ۱۰۵-۱۳۳.
- شیرازیان، شیرین، فلورا حیدری و مهدی حیدری. «ضرورت اجرای اصل احتیاطی در حفاظت از محیط زیست»، علوم و تکنولوژی محیط زیست ۲۱(۵)(۱۳۹۸): ۲۰۷-۲۱۸.
- شیروی، عبدالحسین و محمد حسین وکیلی مقدم. «حقوق نرم»، مطالعات حقوق تطبیقی ۶(۱)(۱۳۹۴): ۲۵۱-۲۷۶.
- صادقی، حسین و مجید اسلامی اندارگلی. «رشد اقتصادی و آلودگی زیست محیطی در کشورهای عضو پیمان کیوتو»، فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی ۸(۳۰)(۱۳۹۰): ۱-۳۲.
- عرب اسدی، شیماء. «نگرانی از تغییر اقلیم و همکاری ناگزیر بین‌المللی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵(۳)(۱۳۹۹): ۱۰۵-۹۸۷.
- علیخانی، حمید، «صلح و امنیت بین‌الملل و تغییرات اقلیمی»، فصلنامه الکترونیکی پژوهش‌های حقوقی قانون‌یار، ۳(۱۱)(۱۳۹۹): ۳۷-۵۹.
- (ب) منابع خارجی

Books

- Barrett, Scott. *Why cooperate?: the incentive to supply global public goods*. Oxford University Press on Demand, 2007.
- Birnie, Patricia W., Alan E. Boyle & Catherine Redgwell. *International law and the*

environment. Oxford University Press, 2009.

- Kate Crowley, "Climate clever? Kyoto and Australia's decade of recalcitrance. in *Global commons, domestic decisions: the comparative politics of climate change*. Cambridge: The MIT Press, 2010.

- Hillman, Arye L., & Heinrich W. Ursprung. "The influence of environmental concerns on the political determination of trade policy." *The greening of world trade issues* 59(2)(1992): 195-220.

Instruments

- Ad Hoc Working Group on the Durban Platform for Enhanced Action. Lima., 2014.

- Kyoto Protocol. (1997).

- The Paris Agreement. (2015).

- UN. (1972). A/CONF.48/14/Rev.1.

- UNFCCC Convention. (1992).

- UNFCCC, "Ad Hoc Working Group on the Durban Platform for Enhanced Action Second session, part eight." Geneva, 2015.

- Vienna Convention on the Law of Treaties. (1969).

Articles

- Aidt, Toke Skovsgaard. "The rise of environmentalism, pollution taxes and intra-industry trade." *Economics of Governance* 6(1)(2005): 1-12.

- Aust, Anthony. "The theory and practice of informal international instruments." *International & Comparative Law Quarterly* 35(4)(1986): 787-812.

- Bernard, Alain, Sergey Paltsev, John L. Reilly, Marc Vielle & Laurent Viguier. "Russia's role in the Kyoto Protocol." MIT Joint Program on the Science and Policy of Global Change 98(2003): 1-24.

- Conconi, Paola. "Green lobbies and transboundary pollution in large open economies." *Journal of International Economics* 59(2)(2003): 399-422.

- D'amato Anthony. "Softness in international law: A self-serving quest for new legal materials: A reply to Jean d'Aspremont." *European Journal of International Law* 20(3)(2009): 897-910.

- de Ruggiero, Guido. "Positivism." *Encyclopaedia of the Social Sciences* Vol. XII (1930): 260-265.

- Gaja, Giorgio. "Positivism and dualism in Dionisio Anzilotti." *Eur. J. Int'l L.* 3(1992): 123-138.

- Goldmann, Matthias. "We need to cut off the head of the king: Past, present, and future approaches to international soft law." *Leiden Journal of International Law* 25(2)(2012): 335-368.

- Hare, William, Claire Stockwell, Christian Flachsland & Sebastian Oberthür. "The architecture of the global climate regime: a top-down perspective." *Climate policy* 10(6) (2010): 600-614.

- Hart, Herbert Lionel Adolphus. "Positivism and the Separation of Law and Morals." *Harv. L. Rev.* 71(1957): 593.

- Kardaś, Szymon. "Climate ambivalence: Russia's climate change policy. OSW Commentary 2020-12-15." *OSW Commentary* 369(2020): 1-7.

- Morgenthau, Hans J. "Positivism, functionalism, and international law." *American Journal of International Law* 34(2)(1940): 260-284.

- Paterson, Matthew & Michael Grubb. "The international politics of climate change." *International Affairs* 68(2)(1992): 293-310.

- Rose, Gregory. "A compliance system for the Kyoto Protocol." In *University Of New South Wales Law Journal Forum*, 7(2)(2001): 37-40.

- Shen, Jianming. "The Basis of International Law: Why Nations Observe." *Dick. J. Int'l L.* 17(1998): 287-355.

- Singh, N. N. "The Absence of a Sovereign Legislature and Its Consequences for International Law." *Malaya L. Rev.* 12(1970): 277-297.

- Sturma, Pavel. "The International Law Commission Between Codification, Progressive Development, or a Search for a New Role." *FIU L. Rev.* 13(2018): 1125-1135.

- van der Gaast, Wytze. "The First Phase—Negotiating the UN Climate Convention." In *International Climate Negotiation Factors*, 43-55. Springer, Cham, 2017.

- Dagnet, Y., & Northrop, E. Facilitating implementation and promoting compliance (Article 15). In D. R. Klein, M. P. Carazo, M. Doelle, J. Bulmer, & A. Higham (Eds.), *The Paris Agreement on climate change. Analysis and commentary* (2017), 338–35,1 Oxford, England: Oxford University Press.

- Yamin, Farhana & Joanna Depledge. *The international climate change regime: a guide to rules, institutions and procedures*. Cambridge University Press, 2004.

Others

- Fredriksson, Per G. & Gergely Ujhelyi. "Political institutions, interest groups, and the ratification of international environmental agreements." *Unpublished Manuscript* 10 (2006): 1-38.

- Global Issues. "Reactions to Climate Change Negotiations and Action", accessed December 8, 2021, <https://www.globalissues.org/article/179/reactions-to-climate-change-negotiations-and-action>

- Mace, Mary Jane, M. E. Mrema, C. Bruch, & C. Salpin. *Guide for Negotiators of Multilateral Environmental Agreements*. Foundation for International Environmental Law and Development, 2006.

- Myrvold, Hilde. "EU's Response to Climate Change: A Qualitative Comparative Analysis of the Paris Agreement and the European Green Deal." Bachelor's thesis, NTNU, 2021.

- New scientist. "Coal-rich Australia rejects Kyoto Protocol", accessed December 13, 2021, <https://www.newscientist.com/article/dn2369-coal-rich-australia-rejects-kyoto-protocol/>

- The guardian. "Russia supports Canada's withdrawal from Kyoto protocol", accessed November 15, 2021, <https://www.theguardian.com/environment/2011/dec/16/russia-canada-kyoto-protocol>

- The white house. "President Bush Discusses Global Climate Change". Washington DC. Retrieved from <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/06/20010611-2.html>